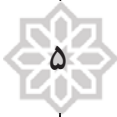

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مروری بر مباحث
روش و قواعد تفسیری
حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای
مد ظله العالی
در تفسیر سوره توبه
ویراست اول

نسیم انقلاب
وابسته به انتشارات انقلاب اسلامی

مقدمه

از اولین فعالیت‌های حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) پس از بازگشت از قم به مشهد مقدس در سال ۱۳۴۳ علاوه بر تدریس فقه و اصول، برگزاری درس تفسیر و معارف اسلامی بود. این جلسات در طول سالهای مختلف تا پیروزی انقلاب اسلامی به دلیل فشارهای رژیم طاغوت در مواردی دچار وقفه یا تعطیلی شد.

از جمله‌ی این فعالیتها، درس تفسیر قرآن توسط معظم له در سال ۱۳۴۷ بود که به درخواست چند تن از طلاب و در «مسجد صدیقیها» (مسجد بازار) آغاز شد. پس از مدت کوتاهی به دلیل استقبال مخاطبان و کثرت حاضران، محل برگزاری این جلسات به «مدرسه‌ی علمیه‌ی میرزا جعفر» - از مدارس علمیه‌ی مشهور مشهد - در جوار حرم مطهر امام رضا (علیه‌السلام) منتقل شد.

دستگاه امنیتی رژیم پهلوی پس از آگاهی از میزان استقبال از این جلسات، با اعزام مأموران مخفی این جلسات را زیر نظر گرفت و نهایتاً با این تحلیل که این درس محل اجتماع عناصر انقلابی و پرورش اندیشه و فکر انقلاب اسلامی است از ادامه‌ی برگزاری این جلسات در آن مدرسه

جلوگیری کرد. یکی از علل حساسیت رژیم نسبت به این درس، اقبال اقشار فرهیخته به آن و توجه حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به مباحث روز و استفاده از مبانی قرآنی در فهم نیاز روز و شناخت معضلات جامعه بود.

جلسات تفسیر پس از آن در مسجد دیگری واقع در محله‌ی «پایین خیابان» مشهد ادامه یافت. حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) از زمان شروع درس تفسیر در سال ۱۳۴۷ تا سال ۱۳۵۳ دو بار - یکی در سال ۱۳۴۹ و دیگری در سال ۱۳۵۰ - توسط رژیم پهلوی دستگیر و زندانی شدند و با انتقال معظم‌له در سال ۱۳۵۳ به زندان کمیته‌ی مشترک ضد خرابکاری در تهران، این درس تعطیل شد. البته پس از آزادی ایشان در سال ۱۳۵۴ دروس فقهی، اصولی و معارفی معظم‌له مجدداً برقرار و با استقبال کم‌نظیر طلاب روبرو شد.^۱ در طول دوران برگزاری درس تفسیر، سوره‌های مبارکه‌ی مائده، انفال، توبه، و بخشی از سوره‌ی مبارکه‌ی یونس مورد بحث و تفسیر معظم‌له قرار گرفت که از این میان، اکنون متن درس تفسیر سوره‌ی مبارکه‌ی توبه در حال آماده‌سازی برای انتشار است. این متن که تقریر و نوشته‌ی حجج‌الاسلام حسن ربّانی فردوسی و محمدباقر داودی از حاضران در آن جلسات است، توسط گروه پژوهش مورد مطالعه قرار گرفت و روش و قواعد تفسیری مورد استفاده‌ی معظم‌له در آن استخراج شد که ویراست اوّل آن در کتاب حاضر برای استفاده‌ی محققان علوم و معارف قرآنی و دیگر علاقمندان منتشر میشود.

مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی از راهنمایی‌های حجت‌الاسلام و المسلمین محمدباقر فرزانه - سرپرست گروه پژوهش و رئیس دانشگاه

۱. معظم‌له از اوائل اقامه‌ی جماعت در مسجد امام حسن مجتبی (علیه‌السلام) در سال ۱۳۵۰ درس تفسیر قرآن کریم را برای عموم مخاطبان آغاز کردند که این جلسات به دلیل حضور گسترده‌ی دانشجویان در آن به درس تفسیر دانشجویی مشهور شد.

علوم اسلامی رضوی (علیه السلام) - و تلاشهای حجت الاسلام والمسلمین
مصباح عاملی - از فضلا و مدرسین حوزه علمی مشهد - و نیز از گروه
پژوهش، فضلی گرانقدر حجج الاسلام و المسلمین رضا حق پناه، جواد
ایروانی، رضا خیاط بخاطر انجام این پژوهش قرآنی قدردانی و سپاسگزاری
کرده و برای ایشان موفقیت و سعادت مسألت میکند.

و من الله التوفیق

فهرست مطالب

۱۳.....	اشاره.....
۱۳.....	الف) روش تفسیری.....
۱۷.....	ب) گرایش تفسیری.....
۱۸.....	۱. برجسته نمودن مباحث اجتماعی قرآن.....
۱۹.....	۲. تحلیل بیماریهای اجتماعی و راه حل قرآنی آنها.....
۲۰.....	۳. ایده‌ی تشکیل حکومت اسلامی.....
۲۰.....	۴. پاسخگویی به شبهات قرآنی.....
۲۳.....	۵. بیان سنتهای الهی.....
۲۵.....	۶. توجه به تفسیر علمی قرآن.....
۲۶.....	۷. مباحث تقریب بین مذاهب اسلامی.....
۲۷.....	۸. بی‌توجهی به مباحث کم‌فایده.....
۲۷.....	۹. هدفمندی و هدایتگری قرآن.....
۲۸.....	ج) مبانی و قواعد تفسیری.....
۲۸.....	یک) مبانی تفسیری.....
۲۹.....	۱. امکان و جواز فهم و تفسیر قرآن.....
۲۹.....	۲. حجّیت ظواهر قرآن و توجه به آن در تفسیر.....
۳۰.....	۳. توقیفی و حکیمانه بودن چینش آیات.....
۳۵.....	۴. توجه به غرض کلی سوره و دسته‌بندی موضوعات آن.....
۳۵.....	۵. کشف غرض آیه از کلمات کلیدی.....

۶. استعمال لفظ در اکثر از معنا..... ۳۶
۷. مسئله‌ی وجوه و نظایر..... ۳۹
۸. مسئله‌ی مکی و مدنی بودن آیات..... ۴۰
۹. توجه به فضای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی نزول سوره..... ۴۱
۱۰. توجه به شأن نزول و نقش آن در فهم صحیح آیه..... ۴۲
- یک) تشخیص صحت و اعتبار..... ۴۳
- دو) سودمندی..... ۴۴
- سه) کاربرد شأن نزول در فهم بهتر و تأیید یکی از احتمالات..... ۴۴
- چهار) محدود نکردن آیه به سبب شأن نزول..... ۴۵
- پنج) رد شأن نزول به سبب عدم مطابقت با آیه..... ۴۷
۱۱. مسئله‌ی نسخ و تحلیل صحیح آن..... ۴۷
۱۲. توجه به مبانی ادبی و لغوی..... ۴۷
- الف) مباحث لغوی..... ۴۸
- ب) مباحث صرفی..... ۴۹
- ج) مباحث نحوی..... ۵۰
- د) مباحث علوم بلاغی..... ۵۰
۱۳. توجه به «لوازم» سخن در برداشت از آیه..... ۵۱
۱۴. تعلیل مستفاد از ذیل آیات..... ۵۲
۱۵. کارکرد روایات در تفسیر..... ۵۲
۱۶. عدم حجیت اقوال صحابه و تابعان در تفسیر..... ۵۵
۱۷. نقش شناخت راویان و جاعلان حدیث در رد دیدگاه‌های تفسیری مبتنی بر منقولات آنان..... ۵۶
۱۸. حجیت قرائات و نقش آن در تفسیر..... ۵۸
۱۹. کاربرد تاریخ و سیره در تفسیر..... ۵۸
۲۰. تعمیم‌بخشی به مفاهیم قرآنی..... ۵۹
۲۱. تفاوت سطح معرفتی آیه به تناسب مخاطبین..... ۵۹
۲۲. امکان رشد معارف دینی..... ۶۰
۲۳. پرهیز از برداشتهای ذوقی بعنوان تفسیر و جداسازی آنها..... ۶۰
۲۴. نفی جزم‌اندیشی در تفسیر متشابهات..... ۶۱

۲۵. تعامل با دیدگاهها و احتمالات مختلف در تفسیر آیه و ارزیابی آنها..... ۶۱
۲۶. محدود نکردن آیه به مصداقی خاص..... ۶۶
- (دو) قواعد تفسیری..... ۶۷
۱. قاعده‌ی منع تفسیر به رأی..... ۶۷
۲. قاعده‌ی تأویل (کشف پیام آیه و تطبیق آن بر مصادیق عصری)..... ۶۷
۳. قاعده‌ی جری و تطبیق..... ۶۹
۴. قاعده‌ی سیاق..... ۷۱
۵. قاعده‌ی «التأسیس اولی من التأكيد»..... ۷۴
۶. قاعده‌ی اصالة عدم التقدير..... ۷۵
۷. قاعده‌ی تعریض..... ۷۵
۸. توجه به تناسب محتوایی آیات..... ۷۶
۹. توجه به ترکیب اعرابی و نقش آن در معنا..... ۷۸
۱۰. استفاده از مبانی و محکّمات دینی در تفسیر..... ۷۹
۱۱. تقدم ظهور آیه بر مفاد روایت..... ۷۹
۱۲. عدم حجیت فتوای فقیهان در فهم آیه..... ۸۰
۱۳. کاربرد «اطراد» و کثرت استعمال در فهم معانی واژه‌های قرآنی..... ۸۰
۱۴. روش قرآن در توصیف عقاید افراد..... ۸۰
- (د) ویژگیها و امتیازات..... ۸۱
۱. استنباط اصول کلی و معیارها..... ۸۱
۲. ارائه‌ی موضوعات مستقل..... ۸۳
۳. بهره‌گیری از تمثیل در تبیین آیه..... ۸۵
۴. طرح مباحث جامعه‌شناسی..... ۸۸
۵. تحلیل روایات مربوط به فضائل سور..... ۸۹
۶. تحلیل فلسفه‌ی احکام قرآنی..... ۹۰
۷. تبیین اهداف و فلسفه‌ی نقل تاریخ در قرآن..... ۹۳
۸. انتقاد از مفسران در تحمیل رأی خود بر قرآن..... ۹۴
۹. نوآوریها در تفسیر..... ۹۷
۱۰. تبیین مصادیق مختلف آیه..... ۹۹
۱۱. دقت نظر در واژه‌های آیه و کشف نکته‌های آن..... ۹۹

۱۲. دسته‌بندی مطالب آیات ۱۰۱
۱۳. توجّه به قواعد و احکام فقهی ۱۰۱
۱۴. اصطلاح‌شناسی قرآنی ۱۰۴
۱۵. مسائل کلامی - اعتقادی ۱۰۷
۱۶. مباحث روانشناسی ۱۱۰
۱۷. تبیین درسهای قرآن ۱۱۱
۱۸. توجّه به قواعد اصول فقه ۱۱۲
- یک. قاعده‌ی تخصیص و تقييد قرآن به خبر واحد ۱۱۲
- دو. قاعده‌ی مفهوم و منطوق ۱۱۲
۱۹. نقد روایات مجعول ۱۱۳
- مبانی نقد ۱۱۳
۲۰. نقد ترجمه‌ها ۱۱۶
۲۱. شاگردپروری و تقویت روحیه‌ی تفکر ۱۱۶
۲۲. مصادر تفسیری ۱۱۶
- کتابنامه ۱۱۸